

МЕТОДОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ЛЕКЦІЙ З СОЦІОЛОГІЇ

В статті розкривається методика підготовки і проведення лекцій з соціології, аналізується специфіка функцій лекцій як одного з дидактичних методів навчання.

Ключові слова: лекція, функція, соціологія, дидактика.

Постановка проблеми. Існує три основних мети соціології як дисципліни та діяльності соціологів: 1) пошук нових соціологічних знань; 2) застосування соціологічних знань для вирішення практичних проблем; 3) передача соціологічних знань. На досягнення першої мети спрямована наукова соціологія; другий – прикладна соціологія, третьої – методика викладання соціології.

Наукова соціологія як самостійна наука сформувалася в середині XIX ст. і з того часу пройшла тривалий шлях становлення та розвитку. Вона стала однією з визнаних галузей наукового знання; соціологічні кафедри та лабораторії зайняли гідне місце в університетській науці багатьох країн. Разом з розвитком соціології як науки прийшло розуміння необхідності методики викладання соціології та підготовки професійних кадрів викладачів-соціологів.

У сучасних умовах методика викладання соціології стала однією з базових при підготовці дипломованих фахівців за спеціальністю – соціологія, так як одним з необхідних навичок кваліфікованого фахівця повинно бути вміння донести знання до аудиторії слухачів. У цьому зв'язку головною метою даної дисципліни є навчання студентів навичкам педагогічної роботи зі слухачською аудиторією, педагогічним і психологічним методикам спілкування.

Виклад основного матеріалу. Підготовка лекцій – багатоаспектний, тривалий і складний процес. Відповідь досвідчених викладачів вищої школи на запитання молодих колег "Як довго ви готувалися до лекції? "Все життя". Це обумовлено, по-перше, дією поширеною істини: "Чим більше вивчаєш, тим глибше усвідомлюєш, що знаєш мало".

По-друге, високою науково-педагогічною відповідальністю за ефективність навчального процесу і авторитет викладача вищої школи. Тож не випадково в системі вищої освіти традиційно визначено посадові рівні науково-педагогічних працівників: асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор. Такі рівні просування за професійною ієрархією передбачають безперервний загальнокультурний, кваліфікаційний і професійний ріст співробітника. У ВНЗ третього і четвертого рівнів акредитації лекції доручають читати як правило, професорам, доцентам, старшим викладачам. В освітніх установах вищого рівня традиційно дотримуються принципу професійної спеціалізації: один викладач веде дві споріднені дисципліни, а найкраще – коли одну.

Це дає можливість глибоко знати свій предмет, постійно стежити за новою науковою інформацією, систематизувати її. Молодий викладач, готуючись до викладацької роботи, має цілеспрямовано і системно накопичувати матеріал для підготовки лекцій. З цією метою необхідно аналізувати наукові джерела, фіксувати результати, дотримуючись карткової системи за тематичним принципом згідно тем навчального курсу, з якого необхідно готувати тексти лекцій. Для цього можна рекомендувати картки з паперу розміром 210 x 150 мм (A8). У правому верхньому куті записують тему, проблему, якої стосується виписка. Назви тем, проблем повинні відповідати, проблематики лекційного курсу. В кінці виписки вказуються бібліографічні джерела. У процесі підготовки до академічної лекції потрібно дотримуватися такої послідовності.

1. Ознайомлення з навчальним планом спеціальності з метою визначення місця навчальної дисципліни в системі всіх дисциплін, спрямованих на підготовку спеціалістів певного профілю. Наприклад, приступаючи до опрацювання базового курсу педагогіки, необхідно з'ясувати, в якому семестрі студенти вивчають навчальні дисципліни, з якими пов'язана соціологія (філософія, психологія, професійні методики).

2. Вивчення програми з конкретної дисципліни для ознайомлення з логікою побудови навчального курсу, змістом лекційних, практичних, лабораторних занять.

3. Ознайомлення з підручниками та навчальними посібниками з предмету, з'ясування, в якому обов'язку в них розкрито зміст навчального матеріалу щодо вимог програми. Відбір додаткової наукової літератури, в якій міститься найновіша інформація з проблем навчальної дисципліни.

4. Виділення дидактичного матеріалу щодо вимог конкретної теми з урахуванням інтелектуальних можливостей студентів.

5. Ознайомлення з новими (не відомими студентам) науковими поняттями, термінами, їх етимологією.

6. Відбір та систематизація методів, засобів, прийомів, прикладів, які будуть використані в лекції.

7. Підготовка текстового варіанта лекції. Вона потребує особливої уваги і старанності. Ні в якому разі в тексті лекції не слід дублювати базовий підручник або навчальний посібник. Такий підхід лише

дискредитує викладача, психологічно знижує у студентів інтерес до дисципліни. За обсягом текст лекції, яка розрахована на дві академічні години, повинні бути 20-24 сторінки. Структура лекції містить такі аспекти: визначення теми і питань, які будуть розглядатися в лекції; список рекомендованої літератури, перелік нових наукових понять (дефініцій), які вводяться в цій темі; виклад змісту навчального матеріалу; загальні висновки.

8. Опрацювання відредагованого дидактичного матеріалу лекції. Для початківця корисним є аудіо-, а ще краще відеозапис, яка дає можливість внести корективи щодо змісту, темпу, ритму.

9. Перенесення змісту лекції на каталожні картки у формі коротких тез, опорних сигналів і подій. Це дає можливість в аудиторії звільнити себе від залежності від тексту, відійти від прямого читання, а реалізувати лекцію шляхом розмірковувань, творчих пошуків істини спільно зі слухачами.

10. Створення допоміжного, резервного дидактичного матеріалу до лекції (приклади, опорні сигнали, факти для підтримки позитивного емоційного настрою студентів та ін.) [2, с. 53-55].

Текст лекції не повинен бути стабільним і використовуватися протягом багатьох років. Кожного разу, повертаючись до опрацювання академічного курсу, необхідно переглядати її зміст, приклади, аргументацію окремих наукових положень, враховувати нові досягнення науки, появу додаткових джерел інформації, професійну спрямованість студентів та ін. Викладач вищої школи весь час повинен знаходитися в творчому науково-методичному пошуку. Адже студенти цінують його не тільки (і не скільки) як інформатора, їх захоплює перш за все творче дійство педагога на лекції. Коли мова йде про лекції у вищому навчальному закладі, то мається на увазі академічна лекція, яка відповідає навчальному завданню конкретної дисципліни і спрямована на реалізацію відповідної програми. Це ставить певні вимоги до змісту, структури, технології і методики підготовки і читання лекції.

Вимоги до академічної лекції: сучасний науковий рівень і насичена інформативність, переконлива аргументація, доступна і зрозуміла мова, емоційність, чітка структура і логіка, наявність яскравих прикладів, наукових доказів, обґрунтувань, фактів.

Структура академічної лекції: план – основні питання лекції; вступна частина – зв'язок з минулою лекцією, введення в тему; виклад основних положень з акцентованими висновками за кожним окремо; підбиття підсумків – загальний висновок. Академічна лекція будується на принципах системності, інформативності, наочності, зрозумілості (доступності). Кожна лекція є логічно завершеною ланкою єдиної замкненої системи – курсу лекцій. У її тексті повинні бути чітко пов'язані між собою структурно-логічні дидактичні блоки. Проектується графічний текст, планується, де, коли, скільки і які схеми, малюнки, графіки, формули подаються як підтвердження вербальної інформації. Принцип наочності реалізується засобами візуалізації (ТЗН, роздатковий матеріал, схеми, планшети і т.п.). Лекція повинна читатися зрозумілою для студентів мовою, незнайомі слова і терміни роз'яснюються, не слід перенасичувати лекцію "наукоподібними" термінами і модними іноземними словами. Текст (лат. *texturn* – виткане) лекції повинен бути логічним, простим і зрозумілим [6, с. 91-92].

Основне місце в науково-педагогічній діяльності викладача ВНЗ займають тематичні лекції з курсу конкретної навчальної дисципліни. Це, так би мовити, щоденна, "буденна" робота викладача і студентів. Вона вимагає цілеспрямованості, систематичності і послідовності, логічної узгодженості між окремими темами. Опрацювання навчального курсу завершується підсумковою (заключною) лекцією. Її проводять переважно після завершення вивчення групи дисциплін спорідненого циклу (наприклад, лінгвістичних або літературознавчих, педагогічних і под.), напередодні складання державних іспитів, виходу на практику та ін. Головне завдання такої лекції полягає в тому, щоб дати можливість студентам усвідомити науковий, методологічний стержень розвитку системи наук, взаємозв'язок між ними, окреслити перспективи подальшого становлення науки того чи того напрямку. Проведення таких лекцій доручають найбільш досвідченим, ерудованим викладачам.

Процес навчання – багатогранна і багатофакторна діяльність педагога і студентів, він спрямований на реалізацію низки функцій. А оскільки лекція займає особливо важливе місце в навчально-виховній роботі, то вона містить у собі можливості здійснення освітньої, розвиваючої, виховної, організуючої функцій. Освітня функція лекції забезпечує можливості для оволодіння змістом навчального матеріалу на рівні історичного досвіду та ознайомлення з новими досягненнями науки, усвідомлення перспективи подальшого розвитку наукових пошуків у відповідних областях, а також розкриття можливостей використання конкретних знань у професійній діяльності. Одночасно лекція допомагає студентам зорієнтуватися у великому масиві інформації: ознайомитися з літературою, тенденціями наукових пошуків учених, науковими школами, привести наукову інформацію в упорядковану систему.

Розвиваюча функція лекції обумовлена необхідністю забезпечення оптимальних умов для інтелектуального розвитку особистості шляхом включення її в активну розумову діяльність. Розвиток і навчання – взаємопов'язані процеси. Розумовий розвиток – передумова успішності навчання, але й навчання в свою чергу сприяє розвитку. У процесі отримання інформації значне її кількість "випадає" з пам'яті. І це – закономірний процес. Важливо, що людина буде мати в залишку. Істотно, лише б це був певний прогрес в інтелектуальному розвитку. Тому на лекції треба вдаватися до таких прийомів, які б спонукали кожного студента до активного мислення у всіх його проявах.

Виховна функція лекції дає можливість формувати у майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через зміст навчального матеріалу та організацію їх на конкретну пізнавальну діяльність. Зміст навчального матеріалу повинні сприяти формуванню у студентів наукового світогляду,

соціальної зрілості, громадянської відповідальності, естетичних почуттів та естетичної культури, працьовитості.

По суті, на кожному занятті (насамперед лекції) повинні бути створені оптимальні умови для вирішення мікрозадач морального, розумового, трудового, естетичного та фізичного виховання. Організуюча функція лекції особливо важлива з точки зору мобілізації студентів на навчальну діяльність. Це той стрижень, навколо якого групуються всі інші види навчальної діяльності; вістря, яке визначає координати щоденної навчальної роботи. На лекції студент повинен отримувати психолого-педагогічне спрямування для організації всіх ланок своєї діяльності [5, с. 58-59].

На кожній лекції педагог повинен піклуватися про створення оптимальних умов для реалізації зазначених функцій. Наприклад, вивчаючи в курсі соціології тему "Соціологія особистості", безпосередньо в лекції з точки зору освітньої функції необхідно ознайомити студентів з науковими поняттями "людина", "особистість", "індивідуальність", "розвиток", "спадковість", "види розвитку"; розкрити сутність різних поглядів на питання про місце і роль біологічних і соціальних факторів, які впливають на розвиток; показати новітні наукові тенденції у вирішенні складних проблем фізичного, психічного та соціального розвитку, їх значущість для вирішення виховних завдань. Зміст навчального матеріалу означеної теми має широкі можливості для інтелектуального розвитку студентів.

Включення в лекцію низки проблемних ситуацій, виділення завдань буде сприяти активізації мислення студентів, а отже, і розвитку їх інтелекту. Широка палітра для реалізації вимог виховної функції міститься в темі про розвиток і формування особистості.

По-перше, пізнання наукової інформації про розвиток людини сприяє піднесенню генетичної культури майбутніх батьків, формуванню в них соціальної відповідальності за народження і створення оптимальних умов для виховання своїх дітей.

По-друге, зміст навчального матеріалу, педагогічно грамотна організація діяльності студентів на лекції сприяє вирішенню завдань формування всебічно розвиненої особистості з точки зору вимог розумового виховання (оволодіння знаннями, розвиток інтелекту, формування наукового світогляду), фізичного (дотримання санітарно-гігієнічних вимог на лекції), морального (формування соціальної зрілості, моральної відповідальності за продовження роду і т.д.), естетичного (естетика інтер'єру аудиторії, зовнішності викладача і студентів, естетика спілкування), трудового (доцільна організація розумової праці студентів).

Під час лекції викладач конкретними педагогічними діями повинен організувати студентів на поглиблене осмислення теми: підібрати приклади народної педагогіки про відповідальність батьків за виховання дітей; ознайомити з науковою літературою з проблеми; систематизувати матеріал з вікової фізіології та дитячої психології про особливості фізичного і психічного розвитку дітей різних вікових груп і облік їх у навчально-виховному процесі та ін. Таким чином, моделювання організаційно-змістовної структури лекції з точки зору необхідності реалізації вимог основних функцій навчання є важливим чинником підвищення її ефективності [3, с. 68-69].

Необхідно виділити ряд загальнодидактичних вимог до лекції у вищій школі. По-перше, зміст лекції має відповідати робочій навчальній програмі, відображати нові досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків. По-друге, в лекції повинні реалізовуватися вимоги загальнодидактичних принципів навчання: науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності і самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професійною діяльністю, доступності, емоційності. По-третє, мають бути забезпечена логічно доцільна структура лекції згідно змісту навчального матеріалу. По-четверте, лекція повинна сприяти активізації діяльності студентів з метою їх інтелектуального розвитку.

По-п'яте, в лекції доцільно виділяти певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням. Який би не був досвідчений викладач, він повинен завчасно підготувати повний текст лекції, постійно вдосконалювати, поліпшувати її, доповнювати, додавати новий матеріал, проектувати хід, подумки тренуватися. Підготовка та читання лекцій, якщо підходити до цього серйозно і відповідально, – складна, важка і затратна в часі робота. К.Д. Ушинський писав, що мистецтво високласної розповіді зустрічається у викладачі не часто, – не тому, що це рідкісний дар природи, а тому, що і обдарованій людині треба багато попрацювати, щоб виробити в собі здатність якісної педагогічної розповіді.

Шкідливими і небезпечними є поради окремих, як правило слабких, лекторів молодим типу: "Будь переконаним в тому, що ти в аудиторії найрозумніший, що студенти все сприймуть, що б ти не говорив". Треба кожного разу ретельно готуватися до лекції, продумувати її сценарій щодо конкретної аудиторії, бути вимогливим до себе, самокритичним.

Однією з важливих вимог лекції є її емоційність. Але не слід перенасичувати лекцію емоціями. Рациональний та емоційний компоненти мають бути збалансованими. Ніяка емоційність, вишукані прийоми педагогічної техніки не замінять і не закриють змістовної порожнечі, наукової неможливості, непідготовленості викладача. Необхідно враховувати особливості студентської аудиторії. Одну й ту саму лекцію треба подавати по-різному в залежності від профілю ВНЗ, факультету, курсу, форми навчання. Особливо уважно треба підходити до читання лекцій першокурсникам, враховувати їх недостатню адаптованість. Певна специфіка властива й викладу лекцій студентам заочної форми навчання [4, с. 76-77].

Висновки. Отже, методичні вимоги до лекції повинні бути сформовані таким чином, щоб студенти зрозуміли, зацікавилися її змістом, осмислено законспектувати і при цьому не перевтомилися. Важливою умовою цього є ораторське і педагогічна майстерність лектора, його мовна культура. Треба вміло користуватися текстом лекції, не допускаючи безперервного монотонного читання і не відриваючись далеко від теми, захопившись окремими деталями і деталями. Необхідно створювати оптимальні умови для конспектування.

Це особливо важливо на молодших курсах. Значущі моменти, дидактичні одиниці доцільно виділяти інтонацією, зміною темпу, повторенням. Корисними під час лекції будуть рекомендації викладача типу: "Ця теза підкреслить особливо", "Виділіть це поняття певним позначенням", "Це можна не записувати, послухайте, а рука відпочине". Зберігаючи оптимальний темп викладу, лектор повинен бути впевненим, що студенти встигають конспектувати, розуміють і осмислюють почуте, не перенапружуючи свої зусилля до стресового стану.

Використані джерела

1. Вроейнстийн А.И. Оценка качества высшего образования / А.И. Вроейнстийн. – М.: МГПУ, 2000. – 324 с.
2. Загвязинский В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования / В.И. Загвязинский, Р.М. Атаханов. – М.: Педагогика, 2001. – 124 с.
3. Коджаспирова Г.М. Технические средства обучения и методика их использования / Г.М. Коджаспирова, К.В. Петров. – М.: Наука, 2001. – 334 с.
4. Кулисеvич Ч. Основы общей дидактики / Ч. Кулисеvич. – М.: Наука, 1986. – 242 с.
5. Филиппов Л.Д. Высшая школа / Л.Д. Филиппов. – М.: Педагогика, 1990. – 234 с.
6. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии у высшей школе / Д.В. Чернилевский. – М.: Наука, 2002. – 243 с.

Golets V.

LECTIONS PREPARATION METHODOLOGY ON PSYCHOLOGY

In the article the method of preparation and holding of lectures on sociology, analyzed specific features lectures as one of the teaching methods.

Key words: *lecture, function, sociology, pedagogy.*

Стаття надійшла до редакції 27.03.13

